

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FILOZOFICKÁ FAKULTA

KULTURNÍ ASPEKTY BUDDHISMU

(Úryvky z diplomové práce)

Školní rok: 1998/99

Vypracovala: Dagmar Volencová

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Vladimír Borecký

Obsah části B

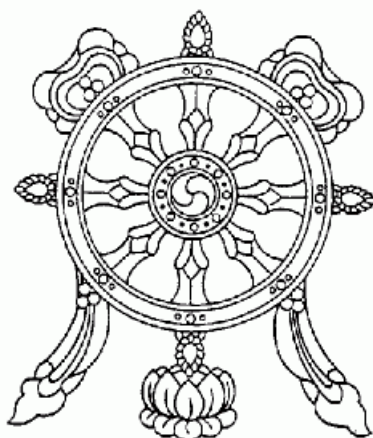
3. STRUČNÝ PŘEHLED UČENÍ BUDDHY	29
3.1. ŠIROKÉ ROZPĚTÍ BUDDHOVÝCH NAUK	30
3.2. PŘEHLED HLAVNÍCH BODŮ NAUKY	32
3.2.a První vznešená pravda	32
3.2.b Druhá vznešená pravda	34
3.2.c Třetí vznešená pravda	35
3.2.d Čtvrtá vznešená pravda	37

3. Stručný přehled učení Buddha

Způsob, jakým Buddha dosáhl poznání, není nikterak mimořádný. Metody, které prakticoval, jsou dostupné každému, stačí jen chtít. Nikdo není vyřazen z toho, aby postupoval stejnou cestou. Každý, kdo se pokusí jít v jeho šlépějích, je vítán. Mistrové, kteří vedou výuku technik meditace, nemají žádná speciální pověření od nadpřirozených bytostí, ale vedou je proto, že to dokáží lépe než ostatní.

Pověření předávat dharmu (nauku buddhismu), které udělují učitelé, mají v buddhismu více významu státní závěrečné zkoušky než povolení, resp. vysvěcení. Některé meditace na těch nejvyšších úrovních bývají ještě náročnější technikou než třeba psychoanalýza, a jsou-li nevhodně prováděné, mohou víc uškodit než prospět. Nicméně takové nebezpečí hrozí pouze u krajních technik, které mistři předávají duchovně nejvyspělejšími žákům ústně, takže není potřeba vážnějších obav.

Pro kulturní aspekty jsou z celé široké nauky nejpodstatnější otázky kolem nepřipoutávání se a s tím související meditace. Výklad Buddhovy nauky, zejména osmidílné cesty, bude proto omezený na prvky, které jsou nezbytně nutné pro jejich pochopení.

Obr. 1. Tibetský symbol osmidílné cesty Buddha,

zdroj <http://www.buddhanet.net/>

3.1. Široké rozpětí Buddhových nauk

Během své výuky se Buddha snažil přizpůsobit svůj výklad mentální a duchovní úrovni svých posluchačů. Jak říkají tradiční texty, Buddha vysvětloval svou nauku v řeči lidí, zvířat, ptáků i démonů. Vzhledem k tomu, že každý z posluchačů potřeboval individuální formulaci myšlenek a samozřejmě i různý vhléd do podstaty problémů, vzniklo neuvěřitelné množství výkladů sepsaných po jeho smrti do spisů, které si v řadě myšlenek odporují.

Rozdíly mezi jeho naukami vznikly jako následek různorodosti posluchačů a jsou mezi nimi stejné rozdíly jako mezi populárním výkladem fyziky pro základní školy a vysoce fundovaným článkem v odborném časopisu. Oba dva výklady mají svým způsobem pravdu, ale při výkladu pro děti se pro snazší pochopitelnost opomene řada faktů a jiné jsou výrazně zjednodušeny. Odborný článek o stejném problému je sice mnohem bližší realitě, ale myšlenky v něm obsažené jsou pochopitelné pouze úzkému okruhu specialistů.

Různorodost v buddhistické nauce je i příčinou její pozdější fragmentace na jednotlivé školy, které lze zhruba rozdělit na tři velké skupiny: školy hínajánového směru, mahájánového směru a zen-buddhismu. Ovšem nesmíme tyto rozdíly mezi školami ztotožňovat ze stejnou fragmentací, kterou známe třeba z křesťanství.

Tak, jak už je pro buddhismus příznačné, mezi mnichy jednotlivých škol sice existuje řevnivost v důsledku jejich lidských povah, ale nemá nic společného s rozpory a boji, které známe z křesťanského světa, protože podobné dohady mají ryze lidský charakter (a tak se na ně i pohlíží) a v buddhismu pro ně neexistuje žádné oprávnění či zplnomocnění od autorit. Buddhismus nikdy neměl inkvizici.

Buddhismus vnímá existenci jiných škol jako následek toho, že i jednotlivé lidské bytosti se od sebe odlišují. Každý člověk si proto může zvolit ten způsob výkladu Buddhovy nauky, který je jeho přirozenosti nejbližší. Nikdo se ani nepozastavuje nad tím, když mnich z jedné školy přejde do školy druhé, dokonce se toto *potulování* mezi jednotlivými školami a jednotlivými mistry považuje v určité fázi vývoje žáka i za velmi žádoucí. Mistři k němu žáky dokonce vyzývají.

Teprve po určité době by se žák měl rozhodnout pro jeden způsob výkladu nauky a u něho už setrvat. Jak uvedl zenový mistr Seung Sahn na jedné přednášce: „Můžete si sice vybírat různá místa pro stavbu svého domu, každé z nich bude svým způsobem to nejlepší, ale nakonec se musíte pro jedno z nich rozhodnout a tam svůj dům celý postavit. Jinak budete mít vystavěno mnoho základů na různých báječných místech, ale ani jednu střechu nad hlavou.“

Obrovská různorodost nauk je jednou z velkých výhod buddhismu. Každý si v něm nalezne to, co potřebuje. Způsob pojetí výuky buddhismu poskytuje obrovské rozpětí technik.

Na jedné jeho krajní poloze je sekta Aminda (Čistá země), ve které se bezbranný jedinec může ponořit do bezmezní ochrany Buddhovy a dosáhnout osvícení jen tím, že s nábožnou úctou odřikává svaté jméno Aminda.

Na druhém pólu extrémů stojí zen, jehož mistr trhá posvátné sůtry, nebo je zneuctívá i mnohem hůř a plně důvěřuje pouze v sám sebe.

Oba přístupy jsou v buddhismu chápány výhradně jako odlišné metody výuky, které vedou ke stejnému cíli, pouze každá jinou cestu, což je mimořádně tolerantní přístup.

3.2. Přehled hlavních bodů nauky

Není účelem této práce dopodrobna rozebírat Buddhovo učení a vést filosofické polemiky. Pro úplnost uvedu pouze hlavní body, které mají vztah ke kulturním aspektům buddhismu.

Vraťme se do okamžiku, kdy Buddha začíná učit. První promluvu měl na tržišti v Benáresu, kde vyjádřil hlavní body svého poznání. Přednesl Čtyři vznešené pravdy (árjasaṭja či arijaśaṭṭha), resp. Čtyři ušlechtilé pravdy. Ty nejsou ničím jiným než prostým konstatováním, že existuje utrpení, že utrpení má svůj vznik, že zániká utrpení a že existuje cesta, která vede k zániku utrpení [Fišer, 1968], [Filipský, 1996f, s. 397]:

1. Pravda o strasti tvrdí, že veškeré bytí je strastné a neuspokojivé.
2. Pravda o vzniku utrpení pokládá za příčinu žádostivost po smyslových rozkoších, bytí a zániku.
3. Pravda o zániku utrpení hlásá, že strasti lze učinit konec naprostým odstraněním žádostivosti.
4. Pravda o existenci cesty vedoucí k zániku utrpení nabízí jako prostředek osmidílnou stezku.

Literatura je plná různých výkladů jednotlivých pravd a všech možných spekulací. Dovolím si odklonit se v tomto bodě od pramenů a popsat vznešené pravdy tak, jak je chápu osobně, na základě svých zkušeností, o nichž jsem psala v úvodu práce.

3.2.a První vznešená pravda

První vznešená pravda tvrdí, že náš život je strastný. Proti tomu nelze nic namítat; každý má nějaké zkušenosti s bolestí. Námitky mohou směřovat k poměru utrpení a ostatních stavů a také k otázce celkového hodnocení života jako plného utrpení. Lze polemizovat i v tom směru, že podíl špatných okamžiků je nepatrný, pokud vezmeme v úvahu život běžného člověka a pomineme-li extrémní případy, jako třeba nevléčitelně nemocné.

Uvedená námitka se opírá o relativnost hodnocení. Každý člověk má odlišné měřítko hodnot, a proto jedna věc, která někomu připadá jako báječná, může pro jiného znamenat krajní utrpení a nemusí ani jít o extrémní lidské povahy, například o masochisty. K rozporu mezi hodnoceními dojde lehce při pouhé návštěvě filmu nebo galerie. Zatímco někoho budou zhlédnutá díla fascinovat, druhý může zcela nepokrytě trpět a toužebně upírat zrak na dveře.

Různá hodnocení jsou způsobena nejen odlišnými životními postoji, ale často, což je mnohem důležitější, také různou úrovní vzdělání, čímž se nutně nemusí myslet jenom škola. Člověk, kterému chybí vztah k hudbě (nebyl u něho třeba probuzen vhodnou výchovou), bude trpět nudou na houslovém koncertě. Obdobně houslista bude těžko snášet mizernou kapelu, která mu cloumá ušními bubínky v podřadném klubu.

Když se zmíněný houslista opije nebo si vezme drogu, čímž patřičně otupí svoje vnímá-

ní světa, pak mu chabé výkony hudebníků nebudou možná vadit. Dosáhl relativní spokojenosti tím, že přestal vnímat okolí - ponořil se do jakési pseudonirvány. Ne, čtyři vznešené pravdy buddhismu nenavádějí k otupělosti! Výše zmíněná varianta stavu, v němž člověk nevnímá objektivně existující problémy, v důsledku čehož se jimi ani netrápí, která byla nahoře označena jako pseudonirvána, leží přesně na opačném konci snah buddhismu.

PhDr. Milada Bartoňová, významná učitelka jógy v Čechách, s úsměvem tomuto stavu říkala *tamasická nirvána*. (Tamas znamená v sanskrtu tupou, pasivní sílu přírody, která se projevuje jako lenost, nepoznání, neschopnost, nejasnost, temnota) [Vavroušková, 1996d, s. 445].

První vznešená pravda míní naprostý opak. Podle ní neprobuzení lidé žijí ve stavu trvalé, různě silné otupělosti. To, že si to někteří vůbec neuvědomují, neprokazuje objektivní neexistenci utrpení. Objektivní utrpení nezmizí přece tím, že někdo vypěstoval svoji interní psychickou bariéru, která mu zabraňuje vnímat ho, nebo se ponořil do nějaké zvrácené etiky, která utrpení zdůvodňuje.

Lama Ole Nydhal často uváděl na svých přednáškách, když přišla řeč na utrpení anebo na smyslové požítky, že probuzený člověk vnímá ve svém malíčku mnohem víc radosti než jiní v celém těle při orgasmu. Toto tvrzení, možná úmyslně nadsazené, navozuje významnou otázku - relativnost vjemů.

Můžeme se pokusit porovnat radost z koupě nového auta s pocity milovníka poezie čtoucího oblíbené básníky. Nevím, zda bylo zpracováno podobné srovnání na vědecké bázi, v literatuře jsem žádné odkazy nenašla. Nicméně prostou úvahou lze dospět k tomu, že radost z nového auta skrývá v sobě i zárodky utrpení. Především je krátká, neboť po čase již není auto nové, a i kdybychom měli dost peněz na kupování stále nových modelů, tento typ radosti nás časem omrzí. Kromě toho lze o auto snadno přijít, třeba krádeží a havárií. S koupí přišel i strach.

Báseň naproti tomu přináší mnohem čistší a trvalejší vjem. Nemá vedlejší následky a dobré verše si můžeme opakovat prakticky donekonečna, aniž by nám zevšedněly. Jejich poslechem se nevytvářejí zárodky utrpení, pokud samozřejmě vyloučíme málo pravděpodobné, vykonstruované situace; jako třeba, že zatoužíme po něčem, co báseň opěvuje, nebo díky jejímu poslechu přijdeme pozdě do práce. Lze tedy soudit, že milovník poezie by ve většině případů mohl prožít jemnější, procitěnější, plnější radost než kupec auta.

Uvažme hypotézu, že existuje nějaká **hierarchie pocitů**, kterou nebudeme přesněji definovat, ale budeme o ní jen předpokládat, že existuje. Jakmile to učiníme, ihned se objeví zcela logické otázky. Mají pocity maximum a lze ho vůbec dosáhnout? Lze prožívat trvalou radost? Buddha na podobné otázky odpovídá kladně, avšak podle něho je nutnou podmínkou probuzení z otupělosti. Z toho vyplývá, že utrpení nehraje v buddhismu roli pekelných muk trestajících nás za naše hříchy, ale má spíš roli tlaku popohánějícího nás vpřed. Není-li tlak, pak nikam nepostupujeme.

Na mnoha přednáškách o zenu, které proběhly v Praze, jsem slyšela, v různých obmě-

nách, následující výrok: „Naše utrpení, starosti a problémy jsou hnojem, který podporuje růst našeho stromu poznání.“

Analogii tohoto výroku uvádí i Fišer: „Svět lidí, kteří by nevnímali utrpení nebo podle nějaké filosofické či náboženské doktríny by je přestali brát na vědomí, by přestal být světem lidským a stal by se objektivním peklem. Vytratila by se odtud jakákoliv snaha po lepším, a tak by ustrnul i veškerý vývojový pohyb“ [Fišer, 1968, str. 66].

V této souvislosti nutno ale podotknout, že **utrpení není v buddhismu chápáno jako pozitivní element** = prostředek vykupující, očišťující naše hříchy, jak se na něj dívá křesťanství plné rozsáhlé tradice mučedníků. Buddhismus považuje utrpení výhradně za maják, který ukazuje cestu vpřed. Sebemrskání, které se v křesťanské tradici tak oceňovalo, nemá v buddhismu místo, jak ostatně plyne z Buddhova životopisu; z jeho přerušení askeze. Umělým vytvářením bolesti totiž nikam nepostupujeme, protože nás nemá nic kam vést, na rozdíl od skutečného utrpení, které symbolizuje analogii kompasu, poukazujícího na naše problémy s integrací do okolí, do společnosti.

Další otázku představuje problematika šíře utrpení. Máme ho chápat pouze jako svoje osobní utrpení, nebo se sluší do něj zahrnout i utrpení ostatních bytostí - lidí, zvířat, rostlin? Odpověď není jednoznačná a podle ní se později rozdělil buddhismus na dvě velké větve. Mahajánová tradice (velký vůz) odpovídá jednoznačně vždy ano, zatímco hínajánová tradice (malý vůz) říká, napřed se musíme postarat o sebe a pak po dosažení osvícení se zajímat o jiné. O nich více v dalších kapitolách.

3.2.b Druhá vznešená pravda

Druhá vznešená pravda popisuje vznik utrpení. Onen mechanismus je ve své podobě známý jako dvanáctičlenný řetěz [ibid., str. 71]. Jeho rozbor se považuje za velmi obtížnou část celé buddhistické filosofie. Navíc existují spory mezi jednotlivými výklady, a dokonce i počtem uváděných bodů. Méně důkladná pojednání o buddhismu se celému problému raději taktně vyhýbají. Pouhé vyjmenování jeho složek totiž osvětlí velmi málo:

1. nevědomost, čímž se míní neznalost pravdy;
2. samskhára (v páli sanskhára) - karmické síly vzniklé v předchozích životech i v životě současném;
3. uvědomování, poznávání;
4. jméno a tvar - duchovní podstata bytosti;
5. šestero smyslových oblastí - pět smyslů a myšlení;
6. dotek - smyslový vzruch působený kontaktem s vnějším světem;
7. pocitování - elementární počitky libé a nelibé;
8. žízeň - žádostivost, touha, zvláště po životě;
9. ulpívání, chronická žízeň, která se stala zvyklostí;
10. vznikání;
11. nové zrození;
12. stárnutí a umírání.

Řetěz se nejlépe vykládá obráceně. Jeden z výkladů lze najít u Fišera:

Podmínkou toho, aby člověk zestárl a zemřel (12), je zrození (11), které je manifestem popudu k novému vznikání (10). Popud se objeví jedině tehdy, když člověk lpí na životě a jeho obsazích (9) a toto lpění samo je přímým důsledkem žízně (8) po životních prožitcích, vzniklé pociťováním (7) a následným dělením pocitů na libé a nelibé. Pociťování je však zprostředkováno dotyky (6) se světem. Ty umožňují naše smysly a receptivní myšlení (5). Dotyky se mohou projevit jedině u bytosti, která má tvar, tedy duchovní podstatu (4). Předpokladem pro ni je ale uvědomění si sama sebe a poznávání (3), a aby k němu vůbec došlo, musejí existovat nějaké karmické síly (2), které jedince k němu donutí. Ovšem karma vzniká výhradně díky špatným činům, které přímo vyplývají z naší nevědomosti (1) [ibid., s. 74].

3.2.c Třetí vznešená pravda

Třetí vznešená pravda není ničím jiným než obrácenou druhou pravdou naruby a říká nám, že lze přerušit články dvanáctičlenného řetězu, popsané druhou vznešenou pravdou. Důležitý bod zde představuje myšlenka, že **utrpení není žádným trestem za naše provinění**. Pokud trpíme, pak to není kvůli tomu, že by nás trestal jakýsi ďábel, ale trpíme jedině pro naši neschopnost probudit se, tedy přetnout nekonečný řetězec vzniku utrpení.

Pro porozumění způsobu přetěti řetězce musíme zvážit jeho strukturu vzhledem k našemu životu. Další dělení řetězce utrpení uvádí Sangharakshita [Sangharakshita, 1990, s. 86-87]. Nevědomost (1) a karmické síly (2) představují prvky, které vznikly v naší minulosti, ať v tomto životě nebo v předchozím. Ty existují a projevují se bez ohledu na naši vůli.

Současnosti se týkají body (3) až (10), které lze dále rozdělit na dvě skupiny - příčiny a následky, tedy na prvky ovlivňující dění a na nich závislé prvky. Příčiny zahrnují uvědomování (3), chápání sebe jako individua (4), vytváření podnětů smysly a myšlením (5), vznikání vzruchu (6) a hodnocení vjemů na libé a nelibé (7). Důsledky představují zbytek, tedy žádostivost (8), ulpívání na něčem (9) a z toho plynoucí vznikání (10), které se později manifestuje ve zrození (11), po němž přijde smrt (12).

Poslední dva body (11) a (12) znamenají budoucnost, tedy nové zrození s následným umíráním. Rozdělení jsem shrnula v tabulce. Podobnou uvádí také Frýba, ale u něho chybí zmínka o spojkách a používá odlišná jména pro jednotlivé části (Minulost, Ovoce, Záměr a Budoucnost) [Frýba, 1991, s. 73].

Minulost	1. nevědomost, neznalost pravdy; 2. samskhára - karmické síly;
<i>První spojka</i>	
Současnost - příčiny	3. uvědomování, poznávání; 4. jméno a tvar - duchovní podstata bytosti; 5. šestero smyslových oblastí - pět smyslů a myšlení; 6. dotek - smyslový vzruch; 7. pociťování - elementární počítky libé a nelibé;
<i>Druhá spojka</i>	
- následky	8. žízeň - žádostivost, touha, zvláště po životě; 9. ulpívání, chronická žízeň; 10. vznikání;
<i>Třetí spojka</i>	
Budoucnost	11. nové zrození; 12. stárnutí a umírání.

Tab. 1. Dvanáctidílný řetězec

Jednotlivé části oddělují od sebe spojky (sandhis, v *angl. originále 'junctions'*), které lze považovat za místa vhodná k přetěti řetězce. Pokud samozřejmě zvážíme jeho strukturu a fakt, že můžeme působit pouze v současnosti na příčiny jevů, dospějeme k závěru, že nejvhodnějším bodem pro přerušení řetězce je druhá spojka oddělující současné příčiny od jejich následků. Pouze částečně můžeme ovlivnit dělení našich počítků na libé a nelibé: Bolest třeba vzniká důsledkem reakce organismu na škodlivé vlivy. Můžeme ale plně ovlivnit naše myšlení, hodnocení některých jevů. Lze se však vyvarovat žádostivosti vedoucí k ulpívání na některých pocitech, o čemž budeme mluvit ještě v dalších kapitolách.

Na základě vlastní zkušenosti mohu prohlásit, že drtivá většina praxe, tedy různých forem cvičení, směřuje k hodnocení vjemů a lpění. Žáci se učí brát svět takový, jaký je. Z tohoto důvodu si dovoluji předložit vlastní hypotézu, že **první tři vznešené pravdy jsou ve své podstatě pouze filosofickou analýzu důsledků hodnocení pocitů a lpění na nich.**

Vysvětlení pojmu 'brát věci takové, jaké jsou' představuje ošemetnou otázku, nikoliv z důvodu její obtížnosti, ale pro chybějící slova. Čeština ani žádný další evropský jazyk nedisponuje vhodnými výrazovými prostředky pro jednoduchý popis problému. Západní kultura si všímá stavů mysli až v posledním století a dosud chybí jasná terminologie. Většinou se používají slova ze sanskrtu, nebo jejich otrocky přeložené významy, bez pochopení jejich přesného významu; jako třeba nirvána nebo hadí síla (zdroj životní síly v tantře) a podobně. Studenti buddhismu na správný význam termínů často přicházejí i několik let. Pro náročnost zdůvodnění 'brát věci takové, jaké jsou', ale současně i pro důležitost ve vztahu ke kulturním aspektům, bude vysvětlení otázky provedeno později v samostatné kapitole.

3.2.d Čtvrtá vznešená pravda

Čtvrtá vznešená pravda říká, že existuje cesta ke zrušení utrpení, a tu učí. Cestou je Osmidílná stezka, o níž Buddha hovoří takto: „A která to je, mnichové, střední stezka, již Osvícený plně pochopil, otvírající oči, získávající vědění, vedoucí ke klidu, k poznání, k osvícení, k nirváně. Je to tato vznešená osmidílná cesta: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravá snaha, pravé rozvažování a pravé soustředění ducha“ [Fišer, 1968].

Stezka má následující body:

1. správný názor;
2. správné myšlení;
3. správná řeč;
4. správné jednání;
5. správný způsob života;
6. správné snažení;
7. správné uvědomění;
8. správné soustředění.

Pozdější generace buddhistů, kteří redigovali Pálijský kánon, detailně rozebírali naučební celkového etického kodexu. Například u prvního stupně se vypočítává, co je zhoubné: „Braní života tvorům, přivlastňování si nedarovaných věcí, pohlavní výstřednosti a necudnost, lhaní, osočování a pomlouvání, nevlídná a krutá mluva, žvanivost a prázdné řeči (tzv. činy jako mluvou), žádostivost, zášť a nenávisť, nesprávné a bludné nazírání (tzv. činy myšlením)“ [ibid., s. 124]

U druhého stupně se jako podmínky „pravého rozhodování“ uvádějí [Fišer, 1968]: „Mysl oproštěná od chtíčů, mysl oproštěná od nenávisti a mysl oproštěná od krutosti“ [ibid., s.124].

Zábranou vedení pravého žití je: „Dopouštět se podvodu, zrady, úskoků, lichvařit a hádat se, stejně jako pět způsobů obživy: totiž obchodovat zbraněmi, živými tvory, masem, lihovinami a jedy“ [ibid., s. 125].

Při praktické aplikaci, zejména v Evropě, se prvních pět bodů osmidílné stezky zjednodušuje do forem analogických příkázáním, které se nazývají sliby. Například zenová škola Kwan-Um používá formu pěti slibů pro začátečníky, deseti pro pokročilejší žáky a většího počtu pro znalejší. Přijetí prvních pěti slibů je povinné, ty další jsou již dobrovolné. Proti obsahu pěti slibů nelze nic namítat.

1. Slibuji, že se zdržím zabíjení.
2. Slibuji, že se zdržím braní věcí, které mi nepatří.
3. Slibuji, že se zdržím špatností pocházejících z chtíče.
4. Slibuji, že se zdržím lhaní.
5. Slibuji, že se zdržím užívání látek za účelem opojení.

Poslední tři body stezky se pak zjednodušují do pojmu provádění vhodné praxe, především různých forem meditace, o nichž pojednám později. Podrobnější výklad jednot-

livých bodů se nechává až pro velmi pokročilé žáky, čehož se přidržíme i v této práci, zaměřené především na kulturní aspekty.

Lze se ptát, jaký je důvod těchto slibů. Zcela praktický. Dodržování slibů má zajistit žákovi klidnou mysl pro meditaci a současně usnadnit i existenci společných komunit. Ze stejného důvodu Buddha netrvá na celibátu, ale doporučuje ho pro klidnou mysl:

„Žádnou jinou podobu neznám,
která ducha muže tak spoutává jako podoba ženy.
Podoba ženy spoutává ducha muže.
Žádnou jinou podobu neznám,
která ducha ženy tak spoutává jako podoba muže.

Podoba muže spoutává ducha ženy“ [Bellinger, 1993, s. 176].

Buddhovo učení platí pro všechny bytosti bez rozdílu, jak je vidět z uvedené ukázky, která vyzdvihuje na obou pohlavích stejné chyby. Po Buddhově smrti pravděpodobně vložili jeho následovníci, pro opodstatnění své autority, do textů projevy více nepřátelské, zejména v džátákách (historkách o Buddhových životech), v nichž mnohé části odporují uvedené rovnosti bytostí; například žena se srovnává s černým hadem a jeho špatnostmi. Některé mírnější doplněné texty, jako třeba dialog mezi Buddhou a jeho žákem Ánandou, doporučují jen vyhýbat se ženám, ale styk s nimi úplně nevylučují, žádají však rozvahu:

Ánanda: „Jak se máme, ó Pane, chovati k ženám?“

Buddha: „Nevidět, Ánando.“

Ánanda: „A když je člověk vidí, jak se má chovat, ó Vznešený?“

Buddha: „Neoslovovat, Ánando.“

Ánanda: „Když je ale člověk přece osloví, ó Pane, jak se má chovat?“

Buddha: „Zachovat si rozvahu, Ánando“ [ibid., s. 177-178].

Podle mých zkušeností se do Evropy přejímá výhradně původní Buddhova podoba učení s jasně definovanou rovností všech bytostí, a pokud někteří adepti dodržují celibát, jde o jejich soukromou záležitost, nikoliv o podmínku.

Uvedené sliby, aspoň v korejské zenové tradici, jak se zmínil na přednášce zenový mistr Seung Sahn, lze kdykoliv zrušit. Pokud žák dospěje k tomu, že si naložil příliš velké břemeno, může od slibů kdykoliv odstoupit. Později se k nim smí opět vrátit. Teprve pokud některé sliby přijme potřetí, stávají se pro něj definitivními; měl dost možností si je dobře rozmyslet.